

NIETZSCHES ONTOLOGIE*Philippe Lepers*

Ciano Aydin, *Zijn en worden. Nietzsches Omduiding van het Substantiebegrif*, Maastricht, Shaker Publishing, 2003, 209 p., ISBN 90-423-0231-3.

In dit boek probeert Ciano Aydin een coherente reconstructie te geven van Friedrich Nietzsches ontologie. Dat gebeurt door Nietzsches denken te confronteren met de grote traditie van de westerse metafysica, meer bepaald met de geschiedenis van het substantiebegrif. Sinds Plato wordt de substantie gekenmerkt door “eenheid, identiteit en zelfstandigheid” (p.47). Aristoteles blijft in dat spoor, maar hij situeert de ‘ousia’ *in* de dingen, terwijl Plato’s ideeën volledig losstaan van de zintuiglijke objecten. Toch wordt gesuggereerd dat Aristoteles’ metafysica een vorm van vooruitgang in het westerse denken betekent, ook al slaagt hij er niet in om recht te doen aan het individuele, dat als inhoudelijk ongrijpbaar wordt beschouwd.

Het grote verschil tussen Descartes en de Grieken bestaat erin dat “voor het onderzoek van de werkelijkheid van het zelfbewustzijn van de mens moet worden uitgegaan” (p.32). Wat het ‘res cogitans’ als substantie betreft, gelden echter nog steeds dezelfde formele karakteristieken. Anders dan bij Aristoteles is het bij Descartes zo dat 1. de stoffelijke werkelijkheid wordt gereduceerd tot louter meetbare uitgebreidheid, dat 2. de zintuiglijk waarneembare kwalitatieve bepalingen enkel en alleen in het bewustzijn bestaan en dat 3. de mens bestaat uit twee wezenlijk verschillende substanties, het lichaam en de ziel.

Ook Leibniz’ monadologie blijft trouw aan het traditionele substantiedenken, maar opvallend is toch, dat Leibniz voortdurend het unieke, individuele karakter van de substantie beklemtoont en dat hij die substantie als kracht definieert, als een “voortdurende drang naar een andere, hogere toestand” (p.44). Hij probeert dus “recht te doen aan het individuele en het dynamische in de wereld, maar voortdurend in de veronderstelling dat de logische en metafysische grond van al het werkelijke één en zelfstandig is. En ondanks alle verandering zijn de monaden voor Leibniz eeuwig” (p.46).

Nietzsche zal nu het klassieke substantiebegrif ontmaskeren als een

'regulatieve fictie', als een existentieel-noodzakelijke dwaling, waarvan het a priori-karakter in de structuur van het denken, de logica en de taal moet gesitueerd worden. Eenheid, identiteit en zelfstandigheid bestaan in feite niet. Het zijn menselijke constructies die de realiteit vervalsen. Hetzelfde geldt voor causaliteit, dat volgens Nietzsche een afgeleide is van het geloof in het 'ik' als handelend subject. Ook het ik en het zelfbewustzijn zijn echter ficties. "Nietzsche ontkent elke duurzaamheid, elk zijn, en verdedigt een veelheid in absolute vloeijing" (p.105). Toch schaft hij de substanties niet zomaar af. Hij wil het substantiebegrip *omduiden* als een illusie met een pragmatisch-existentiële functie, die ontstaan is uit de drang tot zelfhandhaving.

Hoe de werkelijkheid dan wel moet worden opgevat, werkt Nietzsche uit met zijn begrip 'wil-tot-macht'. Hij wordt daarbij in eerste instantie geïnspireerd door Schopenhauer, maar oordeelt dat diens wilskoncept al te zeer besmet is door het klassieke substantiedenken. Beïnvloed door wetenschappers zoals Boscovich en Vogt, zal Nietzsche de werkelijkheid gaan opvatten als een dynamische veelheid van krachten, die hij echter zo weinig mogelijk opnieuw als substanties probeert te zien. Zijn lectuur van Caspari en Lange brengt hem ertoe aan die krachten bovendien een vorm van 'geestelijke binnenwereld' toe te kennen, een soort intelligentie of voor-bewust kenvermogen, dat noodzakelijk is voor hun interactie (en krachten zijn per definitie interactief). Onder invloed van de fysicus Mayer stelt Nietzsche verder dat elke vorm van activiteit en leven uiteindelijk te maken heeft met een min of meer willekeurige, in ieder geval niet doelgerichte (zelfs niet op zelfhandhaving mikkende) ontlading van opgehoopte kracht.

Vanaf het begin van de tweede helft van de jaren tachtig gaat het begrip 'kracht' steeds meer op in dat van 'macht'. Nietzsche gaat dan de werkelijkheid beschrijven "als een georganiseerde strijd tussen willen tot macht" (p.164). Elke wil *is* wil-tot-macht, dat wil zeggen: drang tot 'bevelen', tot het onderwerpen van andere willen tot macht, wat onmiddellijk de notie 'rangorde' impliceert. Voor Nietzsche geldt wat dit alles betreft overigens "geen principieel onderscheid (...) tussen het organische en het anorganische" (p.169). Spreken over 'een wil tot macht' is trouwens altijd misleidend: het gaat steeds om een min of meer georganiseerd geheel van *willen* tot macht. Vandaar: "alle werkelijkheid is wil tot macht kan nader worden bepaald als: alle werkelijkheid is 'wil-tot-macht'-organisaties. Groei is toename van organisatie-kracht; neergang is afname daarvan" (p.171). Die organisaties moeten dan op hun beurt weer als dynamisch en elkaar overlappend worden gezien. We krijgen hier dus toch een vorm van 'substantie' of 'substantialiseringsproces', maar die substanties zijn niet statisch, niet eeuwig en bovendien moeilijk afgrensbaar. Dat die organisaties vaak "volgens een bepaalde vorm en een bepaald ritme op elkaar inwerken" (p.178) verklaart hoe het komt dat wij in de werkelijkheid wetmatigheden bespeuren die

er in feite niet zijn. Wat de status van die vormen betreft, zegt Nietzsche dat een organisch wezen de neiging heeft om ingelijfde (vaak oude, overgeleverde) grondvormen in grote lijnen te kopiëren, een proces dat enerzijds een levensnoodzakelijk aspect heeft, maar anderzijds ook belemmerend kan werken. Ten slotte verdient ook het aspect strijd de nodige aandacht: “De interactie tussen willen tot macht is er een van strijd. (...) Alle werkelijkheid is in en dankzij strijd. (...) Een sterke ‘wil tot macht’-organisatie is een ‘eenheid’ die wordt gekenmerkt door veel interne strijd. Een zwakke ‘wil tot macht’-organisatie is een ‘eenheid’ die wordt gekenmerkt door weinig interne strijd” (p.182). Een wil tot macht-organisatie zal streven naar zoveel mogelijk interne verdeeldheid en chaos, waarbij de verschillende delen tegelijkertijd op elkaar betrokken blijven, en van daaruit zoveel mogelijk vijanden opzoeken. Wil tot macht moet niet zozeer geassocieerd worden met brute kracht, als wel met “begrippen als ‘dynamiek’, ‘groei’ en ‘rijkdom’ ” (p.187).

Op het einde van het boek confronteert Aydin zijn bevindingen met de Nietzsche-interpretaties van Heidegger, Deleuze en Müller-Lauter, waarbij hij zich met de laatste het meest verwant voelt.

Zijn en worden is geschreven in een nogal lapidaire stijl, maar is tegelijk heel gedetailleerd en helder. Persoonlijk ken ik geen enkel werk dat zo precies en overzichtelijk Nietzsches ontologie uiteenzet. In tegenstelling tot veel andere publicaties komt Nietzsche hier helemaal niet als profeet of goeroe naar voren, maar uitsluitend als een ernstige filosoof die terecht zijn eigen, onontvreemd bare plaats in de geschiedenis van de westerse wijsbegeerte heeft veroverd. Ciano Aydin heeft zich op een moeilijk navolgbare manier beperkt tot een secure beschrijving van de fundamente van Nietzsches filosofie. Zijn boek levert een uitstekend en noodzakelijk vertrekpunt om Nietzsches denken over mens, maatschappij, moraal en religie op een verantwoorde manier te onderzoeken en begrijpen. Voor iedereen die zich verder met de Nietzsche-studie wil bezighouden en voor iedereen die eraan twijfelt of Nietzsche als filosoof wel au sérieux moet genomen worden, is dit boek volgens mij een absolute must. Bovendien laat Aydin ook enkele interessante kritische geluiden horen. Zo vraagt hij zich af of het wel zin heeft dat Nietzsche het sterke type voorstelt als een ideaal dat moet worden nagestreefd (p.186), of het decadentie-begrip wel voldoende consistent is uitgewerkt (p.195-196) en of Nietzsche niet met zichzelf in tegenspraak raakt als hij enerzijds zegt dat alle werkelijkheid menselijke projectie is en anderzijds beweert dat de mens enkel een exponent is van de wil tot macht: “Hoe kan de wil tot macht tegelijkertijd product en ‘principe’ van de mens zijn?” (p.198).

Naast al mijn lof voor deze studie, wil ik toch enkele van de vragen presenteren

die me bij de lectuur bleven bezighouden:

- wordt het grote verschil tussen Nietzsche en de ontologische traditie niet wat overdreven ten koste van de overeenkomsten? zou men de geschiedenis van de westerse metafysica ook niet zo kunnen schrijven dat Nietzsche verschijnt als een volgende fase in een lange evolutie?
- wordt Schopenhauers wilsmetafysica niet op een ietwat geforceerde manier in het schema van 'eenheid, identiteit, zelfstandigheid' gewrongen? Met andere woorden: vindt ook bij Schopenhauer al niet een belangrijke verschuiving ten overstaan van de traditie plaats wanneer hij zoiets als de wil ziet als fundament van het zijn? schrijft ook hij bovendien al niet over de wil als een dynamisch gegeven dat gekenmerkt wordt door innerlijke strijd?
- wordt de taal niet te veel gepresenteerd als een *externe* factor die moet verklaren hoe het substantiëdenken is ontstaan? met andere woorden: hoe is de taal dan ontstaan? welke positie bekleedt hij volgens Nietzsche in de wilseconomie?
- als Nietzsche het substantiëdenken als levensnoodzakelijk beschouwt, brengt hij het leven dan niet in gevaar door de substanties als ficties te ontmaskeren? of is het de bedoeling om door die demystificatie bij te dragen tot de ontwikkeling van 'hogere' levensvormen, die het zonder deze illusies kunnen stellen?
- vindt er, in de beschrijving van Nietzsches 'omduiding van het substantiebegrip' (waarmee, als ik het goed begrepen heb, wordt bedoeld dat de substanties niet reëel zijn, maar als ficties toch hun functie hebben), geen verschuiving plaats van het 'substantialiseren' als antropologisch-epistemologisch proces, van het creëren van de substantie als fictie om te kunnen leven, naar het 'substantialiseren' als ontologische dynamiek van het creëren van 'substanties' in de zin van tijdelijke 'organisatie-clusters' van willen tot macht?

Op het einde van zijn besluit kondigt Ciano Aydin aan dat hij, gebruik makend van het pragmatisme van Charles Peirce, verder onderzoek zal doen naar de begrippen 'interpretatie' en 'perspectivisme' om na te gaan hoe de verhouding tussen mens en werkelijkheid vanuit een niet-substantialistische werkelijkheidsopvatting moet worden gedacht. Dat klinkt veelbelovend.